

16-DEKABR

2022



Toshkent tibbiyot akademiyasi



O'zbekiston Respublikasi
Sog'liqni saqlash vazirligi

Abu Rayhon Beruniy ilmiy- madaniy merosining ahamiyati va uning fan taraqqiyotidagi o'rni

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

Google Scholar indexed

CYBERLENINKA

Google



Toshkent tibbiyot akademiyasi

www.tma.uz

O'zbekiston Respublikasi
Sog'liqni saqlash vazirligi

www.ssv.uz

Mazkur to‘plamda Toshkent tibbiyot akademiyasining “Abu Rayhon Beruniy ilmiy-madaniy merosining ahamiyati va uning fan taraqqiyotidagi o‘rni” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari kiritilgan.

To‘plamga kiritilgan materiallarning mazmuni va sifatiga muallif(lar) javobgar hisoblanadi.

Toshkent - 2022



Tahrir hay'ati

Shadmanov Alisher Kayumovich	<i>Rektor, Tashkiliy qo'mita raisi</i>
Bobomuratov Turdiqul Akramovich	<i>Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor</i>
Azizova Feruza Lyutpillaeva	<i>Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor</i>
Norqulov Suxrob Dosmurodovich	<i>Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri</i>
Xudoyqulova Gulnora Karimovna	<i>Jamoat salomatligi kafedrası mudiri</i>
Alimova Saboxat Gazievna	<i>Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti</i>
Umarova Farida Saidikramovna	<i>Ijtimoiy fanlar kafedrası katta o'qituvchisi</i>
Muyassarova Muxabbat Muxamaddievna	<i>Jamoat salomatligi kafedrası katta o'qituvchisi</i>
Abilov Ural Murodovich	<i>Ijtimoiy fanlar kafedrası professori</i>
Norkulov Do'smurod Toshpo'latovich	<i>Ijtimoiy fanlar kafedrası professori</i>
Iskandarov Sherzod Abdug'aniyevich	<i>Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti</i>
Nurbayeva Xabiba Botirovna	<i>Iqtidorli talabalar bilan ishlash bo'limi xodimi</i>

Moderatorlar

Alimova Saboxat Gazievna	<i>Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti</i>
Nurbayeva Xabiba Botirovna	<i>Iqtidorli talabalar bilan ishlash bo'limi xodimi</i>

АБУ РАЙҲОН БЕРУНИЙНИНГ “ҲИНДИСТОН” АСАРИ НОЁБ ЭТНОГРАФИК МАНБА СИФАТИДА

Очил Бўриев

Қарши давлат университети профессори

Шерзод Искандаров

Тошкент тиббиёт академияси доценти

Асилбек Хўжаёров

Қарши давлат университети тадқиқотчиси

“Ҳали дунёда ҳеч ким ҳинд халқини,
унинг қадим ва бой маданиятини
Берунийчалик тарғиб қилмаган.
Бинобарин, ҳинд халқи бир жамоа,
унинг дўсти Абу Райҳон Беруний ҳам бор.
Биз ҳамиша унинг илғор тафаккури олдида бош эгамиз”

Маҳатма Ганди

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўрта Осиё қомусий олими Абу Райҳон Берунийнинг “Ҳиндистон” асарининг ноёб этнографик манба эканлиги ёритилган.

Калит сўзлар: Абу Райҳон Беруний, “Ҳиндистон” асари, тарих, Махмуд Ғазнавий, ҳиндлар, Нандна қалъаси, этнографик асар, урф-одатлар, маросимлар, турклар.

Ўрта Осиёнинг қалби ҳисобланган Ўзбекистонда миллий маънавий меросимизни ўрганиш ва халқимизга етказиш мустақиллик йилларида давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Айниқса, IX – XII асрлар Биринчи Ренессанс (Уйғониш) даври буюк алломаларининг илмий – маънавий меросини ўрганиш Янги Ўзбекистонда Учинчи Ренессанс пойдеворини яратишда тамал тоши бўлиб хизмат қилмоқда.

IX – XII асрлар Биринчи Ренессанс – “Олтин давр”да яшаган жаҳон цивилизациясига салмоқли ҳисса қўшган буюк



мутафаккир ва комусий олим Абу Райхон Беруний (973 – 1048) илмий – маънавий меросини ўрганиш жаҳон миқёсидаги устувор вазифага айланди.

Ўрта Осиёнинг буюк мутафаккири ва комусий олими Абу Райхон Муҳаммад ибн Аҳмад Беруний Маҳмуд Ғазнавий саройида ҳам ўзининг илмий изланишларини асло тўхтатмаган. Подшоҳ Маҳмуднинг Ҳиндистонга юриши даврида тўпланган бой маълумотлар асосида 1030 йилда 80 бобдан иборат энг салмоқли асарларидан бири “Ҳиндистон” китобини яратди¹. Асарнинг тўлиқ номи “Таҳқиқ мо лил хинд мин маъкула макбула фи-л ақл ва марзула” (“Ҳиндларнинг ақлга сиғадиган ва сиғмайдиган таълимотларини англаш”) бўлиб, бу ном анча узун бўлганлиги сабабли айтишга қулайлик туғдириш учун “Таҳқиқу молил Ҳинд” (“Ҳиндистонга таҳқиқлар”) ёки оддийгина “Ҳиндистон” деб ҳам юритилади. Берунийнинг бу асари ўрта асрдаги хинд маданиятини ўрганиш учун тенгги йўқ дурдона ва бебаҳо хазина ҳисобланади, дейиш мумкин².

Бу асарни йигирма йил давомида илмий жиҳатдан текширган Э.Захау 1887 йили Лондонда арабча матнини ва 1888 йилда инглизча таржимасини нашр эттирган³. Шундан сўнг Берунийнинг бу асари олимлар орасида кенг тарқалиб кетган. Э.Захау нашр этган арабча танқидий матни кейинчалик Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида тайёрланган русча ва ўзбекча таржимага асос бўлди. Бу асарнинг арабча матни 1958 йили Ҳайдарободда таниқли олим Муҳаммад Низомиддин томонидан янгидан нашр этирилди.

Ушбу китобнинг ниҳоятда кадрли бўлиши, шухрат топиши ва муаллифга кўплаб таҳсинлар келтиришининг сабаби, аввало, Берунийнинг илм-фан, маърифат йўлига собит қадам билан қаттиқ киришгани бўлса, қолаверса, бу асарни олимнинг илм йўлида анча пишиб етилган, дунёқараши маълум даражада камолотга эришган вақтда яратилгандир. Беруний ўз ҳаётининг 13 йилини бағишлаб, 44 ёшда бошлаб, 57 ёшда тугатган. Бу асарни ёзишга олим 5 – 7 йил сарфлаган бўлса керак.

¹ Бу ҳақда батафсил қаранг: Аҳмедов А., Ҳандамова М. Ҳиндистоннинг ёзилиш даври ва сабаблари. – Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. – Танланган асарлар. II жилд. Арабчадан А.Аҳмедов ва А.Расулов таржимаси. Сўзбоши, таржима, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифи А.Аҳмедов.

М.Ҳандамова. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2022. – Б.5 – 40.

² Ирисов А. Беруний ва Ҳиндистон. – Т.: ЎзФА нашриёти, 1963. – Б.7.

³ Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. 2-нашри. – Т.: “Ўқитувчи”, 2001. – Б.129 – 130.



Аллома Ҳиндистонга бормасдан ва боришни хаёл қилмасдан олдин, умумий бўлса-да, бу юрт хақида бир оз тасаввурга эга эди. У Ҳиндистон сафаригача хиндлар астрономияси билан араб тилига қилинган таржималар орқали танишгач, унда бу халқнинг фанини янада чуқурроқ эгаллаш иштиёқи ҳам пайдо бўлган эди. Чунки ўша даврда араб тилида мавжуд бўлган асарлар юксак қобилят эгаси Берунийни асло қониктирмасди. Ҳинд диёрига бориб, ўша даврда халифалик тасарруфидаги ўлкаларни чуқурроқ ўрганиш орзуси уни асло тинч қўймасди.

Маҳмуд Ғазнавий (967 – 1030) Хоразмшоҳга хат ёзиб, Ғазнага ўз олимларини юборишни сўраганида, Ибн Сино ва Абу Саҳл Масихий каби етук алломалар Ғазнага боришдан бош тортиб, Хоразмни ташлаб кетган. Беруний эса Ғазнага боришга кўнган ва дарҳол у ерга жўнаган эди, чунки бу даврда Султон Маҳмуд бир неча марта Ҳинд ўлкасига юриш қилган, бу ҳудудлар унинг қўл остига ўтган эди.

Беруний Султон Маҳмуд даргоҳида илмий иш билан шуғулланиш қийинлигини билган эди, аммо шароит ва имконият қандай бўлмасин, илм-фан, маърифат йўлида фурсатни қўлдан чиқармаслик кераклигини яхши тушунган.

Аллома олимлар аҳволига ниҳоятда ачиниб, алам билан ўз замонидан шикоят қилган, илмий билим ва янги кашфиётларга йўл, шароит йўқлигини таассуф билан ёзган эди: “Илмлар кўпдир. Улар замона иқболи бўлиб, турли фикр ва хотиралар уларга қўшилиб борса, улар кўпаяди. Одамларнинг илмларга рағбат қилиши, илмларни ва илм аҳллари хурматлаши ўша иқболнинг белгисидир. Айниқса, ҳукмрон кишиларнинг илм аҳлини хурмат қилиши турли илмларнинг кўпайишига сабаб бўлади. Чунки ҳукмроннинг шундай қилиши, дунёвий ишлар билан банд бўлиб қолган киши қалбларини турли илмлар билан шуғулланиш учун бўшатиб қўяди. Ҳукмроннинг илм аҳлини кўпроқ мактаб, улардан хурсанд бўлиши ҳам илмларнинг кўпайишига сабаб бўлади. Демак одамларнинг қалби буни севиш учун ва бу нинг тескарисига эса нафрат билдириш учун яратилгандир.

Лекин замонамиз, айтиб ўтилганидай, яхши замон эмас, балки унинг тескарисичадир. Шундай замон ва шароитда яшаш мажбурий бўлгандан кейин, қачон илм юзага чиқади ёки юзага чиққани қачон ривож топади? Бизнинг замонамизда мавжуд бўлган барча илм, ўша тасвирланган даврлардагина бўлган, қадимги замон билимларининг қолдиқлари ва оқоваларидир”.



Олимнинг Ҳиндистон ҳақида ёзганлари хинд манбаларини чуқур ўрганиши ва ўзининг шахсий кузатишларининг натижасидир. У асарига ҳар бир лавҳани киритганида ва уни ҳикоя қилганида жуда эҳтиёткорона, қайси манбадан олганини, эшитган кишисини, унинг ишончли ё ишончсиз шахслигини зикр қилиш билан келтириб, фикр-мулоҳазаларини берган.

Алломанинг Ҳиндистонда илмий ишлардан ташқари яна нималар билан шуғуллангани, давлат расмий ишлари билан банд бўлганми ё йўқми – булар бизга аниқ эмас.

Бу асарни инглизча таржимаси билан арабча матнини нашр қилган немис шарқшуноси Э.Захаунинг фикрича, аллома бу асарини 1030 йил 30 апрелдан – 1031 йил 19 декабрғача ёзган. Агар Берунийнинг Хоразмдан Ғазнага келган 1017 йилини асарни ёзишга тайёргарлик йили деб олинса, унда Беруний бу китобига 13 йил – 1017 йил охиридан то 1030 йил апрелигача маълумот тўплаган, меҳнат қилган, ниҳоят “Ҳиндистон” асари юзага келган.

Беруний Ҳиндистон билан 30 йил шуғулланган. У Ҳиндистон сафаридида кўрган-билганлари, қадимий хинд манбаларида мутолаа қила олганларини ва одамлардан суриштириб улгура олганларини ҳаммасини йиғиб, салмоқли бир асар ҳолига келтирган. Унинг фикр-мулоҳазалари, ўткир мантиқий хулосалари киши ақлини ҳайрон қолдирар даражада диққатга сазовор эди.

Маҳмуд Ғазнавий Ҳиндистонга қилган юришларида Беруний ҳукмдорга ҳамроҳ бўлган. Гарчи олимнинг Ҳиндистонда қачон ва қандай яшагани аниқ бўлмаса-да, Хоразмдан олиб кетилгандан кейин бироз вақт Ҳиндистоннинг шимолидаги Нандна қалъасида яшагани маълум. Алломанинг 48 ёшида Ҳиндистонда санскрит тилини пухта ўрганиши унинг хинд маданияти, адабиёти ва Ҳиндистоннинг ўша давр олимлари билан яқиндан танишишига ҳамда мамлакат ҳақида мухташам асар яратишга имкон берган. Асар ҳажми жиҳатидан жуда салмоқли бўлиб, унда хинд адабиёти, фалсафаси, аниқ фандар, география, элшунослик, қонун ва урф-одатлар, фалсафа, дин, тарихий – диний ривоятлар, хинд ёзувининг турлари ҳақида маълумотлар маълум. Ҳозирги замон Ҳиндистон олимлари Берунийнинг бу асарини хинд маданияти тарихини ёритиш нуқтаи назаридан жуда юқори баҳолайди ва муҳим манбалардан бири деб ҳисоблайди. Уларнинг таъкидлашича, аллома асарида бизгача етиб келмаган санскритча ёзилган кўпгина манбалардан унумли фойдаланган.

Берунийнинг Ҳиндистон тарихи билан шуғулланиши бежиз эмас эди, чунки Шарқдаги кўп мутафаккирлар математика, астрономия, география фани, маданияти ва



унинг тарихи билан кўп қизикқанлар. Беруний ҳинд фани ва маданиятини чуқур ўрганиб, шу даража катта муваффақиятга эришганки, ҳатто, ҳозирги даврда ҳиндларнинг ўзлари ҳам унинг бу қадар ақл-заковатига, сабр-матонатига қойил қолишади⁴.

Олим ҳиндларга ҳурмат ва эҳтиром билан қараганлиги учун ҳам у Ҳиндистонга бориши биланоқ қадимги ҳинд тили – санскритни ўрганиб, шу тилдаги манбалардан кенг фойдаланган. Ушбу тилда ёзилган тарихий асарлар мутафаккирнинг диққат назаридан ўтган ва замонасининг ҳеч қайси олимлари эриша олмаган ютуқлар унга муяссар бўлган. Беруний Ҳиндистон ҳақида гапирар экан, ҳар бир нарсани зикр қилишда жуда ҳам эҳтиёткорона, ҳаққоний фикр юритган, ҳар бир нарсага ақлий ва илмий холисона ёндашган.

Мутафаккир ўз китобида ҳиндларга ҳақида асл ҳақиқатни ёзганини уқтириб ўтади: “Мен бу китобда ҳиндлар сўзини ўзича ёзаман, уларнинг юнонлар билан яқинликлари борлигини билдириш учун унга юнонларнинг шу хилдаги сўзларини қўшаман. Мен улар тўғрисида сўзлаганимда кўпроқ ҳикоя тариқасида сўзлайман, уларни танқид қилмайман, лекин зарурат юз берса очик-ойдин танқид қиламан”.

Алломанинг бу асари ҳақида Ҳиндистоннинг собиқ бош вазири Жаваҳарлаъл Неру “Ҳиндистоннинг кашф этилиши” асарида ёзадики: “Беруний юнон фалсафасини ўрганиб, ҳинд фалсафасини мутолаа қилиш учун санскрит тилини ўргана бошлади. Беруний ҳинд ва юнон фалсафасини бир-бирига солиштириб, буларда мавжуд бўлган умумийликни кўриб, ҳайратда қолди. Берунийнинг китоби далилий материалларни қамраб олиш билан бирга, у уруш, талон-торож, оммавий қирғинлар бўлишига қарамай, фан аҳллари ўз ишларини давом эттирганликларини кўрсатиб беради. Икки орани нафрат ва худбинлик кайфиятлари бузиб турган пайтларда ҳам Беруний бегона одам бўла туриб, бу ўлка кишилари аҳволини тушунтиришга ҳаракат қилади”⁵. Неру ўз асарида ҳинд фани, маданияти, тарихи ҳақида ўзи нинг қимматли фикрларини ёзиб қолдирган мутафаккирларни ҳам ҳурмат ва эҳтиром билан тилга олган.

Берунийнинг “Ҳиндистон” китоби қисқа кириш сўзи ва саксон бобдан иборат бўлиб, олим ўз асарида ҳиндлар ҳаётининг турли-туман томонларини, урф-одати, ақлий ва ҳиссий мавжуд нарсалар ҳақидаги тушунчалар, жон ва унинг моддага муносабати, руҳнинг бир тандан бошқасига ўтиши хусусидаги

⁴ Тураев Б. Абу Райхон Беруний. – Ўзбекистон алломалар юрти. – Т.: “Маънавият”, 2010. – Б.137.

⁵ Неру Дж. Открытие Индии. – М., 1965. – С.246 – 247.



катор акидаларга тўхталган.

Олим бу асарида хиндлар эътиқодича, мавжудотнинг жинсларга бўлиниши ва уларнинг аталиши, диний қонун-қоидалар, пайгамбар ва шариатлар, бутларга сиғиниш ва уларнинг шакл ва турлари хиндларнинг диний китоблари ва бошқа нарсалар ҳақида батафсил маълумот бериб кетган. У хинд тарихи ва маданияти билан шугулланибгина қолмай, уларнинг ёзуви, грамматикаси, шеъриятига ҳам тўхталган. Ҳиндлардаги ҳисоб ўлчов бирлиги, география, чунончи, шаҳар дарё, денгиз, чегаралар ўртасидаги масофалар ҳам олим диққат-эътиборида бўлган.

У Ҳиндистондаги математика, астрономия каби аниқ фанларга катта эътибор берган. Айниқса, хинд астрономияси, улардаги географик тушунчалар, коинотнинг тузилиши, сайёралар ҳақидаги мумтоз хинд акидалари Беруний диққатини ўзига тортган. Олим бу асарида ер ва осмон тузилиши ҳақида хиндларнинг эътиқодини баён қилар экан, улар билан бирга осмон ёриткичлари, уларнинг ҳаракати, ой манзиллари, кутб тўғрисидаги хабарлари ва ўз мулоҳазаларини ёзган.

Абу Райҳон Беруний бу китобда хиндлар ҳаётининг турли-туман жиҳатлари, урф-одатлари, тарихи, фани, диний эътиқодлари, акидалари, бутларга сиғиниши, уларнинг шакл ва турлари, хиндларнинг диний китоблари ва ўша даврда уларни қизиқтирган масалалар атрофида баён этилган.

Асарда хинд тили, ёзуви, оғзаки ва ёзма ёдгорликлари, фалсафаси ва тарихи каби турли-туман қимматли маълумотлар ёритилган. Аллома хинд фалакиётшунослиги, Ер курраси ва унинг сатҳи ва ўлчамлари, коинот ҳақидаги тушунчалари, сайёралар ҳақидаги қадимги хинд акидаларига эътибор қаратган. Бу мухташам асарда ер ва осмон тузилиши ҳақидаги хиндларнинг эътиқодларини баён этиш асносида улар билан бирга ёриткичлар, уларнинг ҳаракати, ой манзиллари, кутб ҳақидаги маълумотларга ҳам батафсил тўхталиб ўтган.

Китобнинг бир боби сайёраларнинг ўртача ўрнини ҳисоблашга ажратилган бўлса, бошқа бир боби Куёш ва Ойнинг ерга нисбатан жойлашиши, уларнинг бир-биридан узоқлиги, ҳажмларига багишланган. Асарда муаллиф хиндларнинг осмон ёриткичлари ва уларга оид ҳар хил эътиқод расм-русм, одатларини баён этган. Ҳатто, у Куёш ва Ой тутилиши, денгиз сувларининг кўтарилиши ва пасайиши, дунёнинг одамлар яшайдиган маънур қисми ҳақидаги тушунчаларга,



хинд астроном ва астрологларининг фикр-мулохазаларига ҳам имкон борича тўхтаб ўтган. Китобнинг бир неча боблари замон ва вақт, одамнинг пайдо бўлиш муддати, сутка ва кун, ой ва йилларнинг қисмлари ҳамда уларнинг турларига бағишланган. Бу тўғрида келтирилган фикрлардан фан тарихи билан шугулланувчи мутахассислар учун жуда бой манба сифатида фойдаланиш мумкин.

Олим ҳиндларнинг қадимги саналари, тарих ва тақвимлари билан жиддий шуғулланган. У “Ҳиндистон” китобининг қирқ тўққизинчи бобида бу ҳақда қисқача бўлса-да, маълумот берган. Беруний ҳиндларда тақвимнинг ҳар хиллиги, рақамлар кўплиги, уларнинг турларига ҳам тўхталган.

Олим қайси тақвимни қайси табақа, ўлка ва халқ ишлатиши ҳақида фикр юритган, лекин у тарихий воқеаларнинг чалкашлиги, бу ҳақда битилган баъзи асарларнинг нотўғрилиги, кўп асарларнинг бетартиб ёзилганлиги ҳақида афсусланиб ёзган.

Беруний ўз асарининг сўнги бир неча бобларини ҳиндларнинг муқаддас жойларини зиёрат қилиш, бериладиган садақалар ва қурбонликлар, ҳалол ва ҳаром ҳисобланадиган овқат ва ичимликлар, ўзаро никоҳ, мерос бўлиш қонун-қоидалари, даъволарни ҳал қилиш йўллари, улуғ айём, бахтли ва бахтсиз кунлар, яхши ва ёмон “амал”лар, “туноҳни ювиш расмлари”га бағишланган.

Бу асар ҳиндларнинг астрология илмида тутган йўл-йўриқлари, усул-қоидалари баён этилган саксонинчи боб билан ниҳоясига етган. Бу айтиб ўтилган ҳар бир масаланинг атрофлича баён этилиши, Берунийнинг фикр доираси ниҳоятда кенг бўлганини яққол исботлайди.

Беруний “Ҳиндистон” асарида Америка қитъаси мавжудлиги тўғрисидаги фаразини келтириб, қайд этадики: “Ернинг чораги маъмурадир. Маъмурани Ғарб ва Шарқ томондан Мухит денгизи (Атлантика ва Тинч океани) ўраб туради. Бу Мухит океани, Ернинг обод қисмини денгизларнинг нариги томонида бўлиши мумкин бўлган куруклик ёки одам яшайдиган ерларда иккала ёқдан (Ғарб ва Шарқдан) ажратиб туради”⁶.

Демакки, Беруний ўзини кизиқтирган масалаларни синчиклаб ўрганишдан ҳеч чарчамаган, ҳиммати баланд эди. Аллома бор вақтларини ҳеч бекор кетказмай, фақат илм учун сарф қилишда кўпчиликка намуна бўладиган сиймо ҳисобланади. Шунинг учун Шарқда Берунийнинг “Ҳеч вақт қўли

⁶ Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар. 2-жилд. (Ҳиндистон). Арабчадан А.Расулов, Ю.Ҳасимжонов, Ғ.Жалолов таржимаси. Сўзбоши ва изоҳлар А.Ирисовники. Масъул муҳаррир Ғ.Жалилов ва А.Ирисов. – Т. “Фан”. 1965. – Б.158.



каламсиз, кўзи назарсиз (бирор асарни мутолаа қилмаган холда), боши фикрсиз бўлмаган, у доимо илм билан банд бўлган”, деган нақл кенг тарқалган эди⁷.

Муаррих Ёқут Ҳамавий ёзадики, “Деярли ҳеч қачон унинг кўлидан қалам тушмас эди, унинг кўзлари ҳамиша кузатишда ва ақли доим мулоҳазалар, фикрларда, фақат икки байрам куни бундан мустасно эди”.

Беруний ҳинд фани ва фалсафаси, тарихи ва урф-одатларини чуқур ўрганар экан, уларни юнон фалсафаси ва мифологияси билан солиштирган. У Ҳиндистонни ўрганиш учун қадимги ҳинд тили санскрит тилини ўрганган бўлса, икки халқ орасидаги қарашларнинг яқинлигини яна ҳам чуқурроқ билиш учун барча юнон манбаларини таҳлил қилган. У биргина шу “Ҳиндистон” асарида йигирма бешдан ортиқ юнонча асарлардан нақл қилган. Бу соҳани тадқиқ қилган мутахассисларнинг айтишича, олим юнон тилини ҳам мукамал эгаллаган эди⁸.

Рус шарқшуноси академик И.Ю.Крачковский улуғ олимнинг “Ҳиндистон» асарини мутолаа қилар экан, унинг юнон тилини билганлиги шубҳасизлигини, кейинги йиллардаги текширишлар бунини ижобий ҳал қилишга асослар берганлигини кўрсатиб ўтган эди. И.Ю.Крачковский М. Мейерхофга таяниб, уни Беруний “санскрит, грек, иброний, сурёний тилларда ўқиб, ўзига керакли нарсаларни араб ҳарфи билан ёза олганини қайд қилган эди. “Ҳиндистон”да келтирилган иқтибослар бу фикрнинг тўғрилигини кўрсатади, чунки Гомернинг “Илиада”сининг тўла таржимаси у маҳалларда араб тилида мавжуд бўлмаган.

Беруний даврида барча халқ бир-биридан маълум табақа дин, мазҳаб билан фарқланган. Аллома ҳам ўз замонасининг фарзанди сифатида шу қарашдан чиқолмаган, албатта. У кўп масалалар юзасидан узининг ҳолисона фикрини билдирса ҳам, халқларнинг бир-биридан узоқлигини диний тафовутдан деб биларган. Унингча, диний жихатдан олисликлар, фарқлар мазҳабий тўқнашувлар орадаги яқинликка раҳна солиб, душманликни кўзғатиб туради. Беруний ҳиндлар динини танқид қилар экан, ислом дини ҳам ундан четда қолмайди, ҳиндларнинг салбий феъл-атворларини ёзар экан, арабу форслар, юнону турклар бундан холи эмаслигини таъкидлаган. Олим бирор масалага муносабати, қарашларини билдирса, у ҳар бир масалага ақлий ёндашган ва мантикий фикр юритган.

⁷ Ирисов А. Кўрсатилган асар. – Б.14

⁸ Аҳмедов А., Ҳандамова М. Кўрсатилган асар. – Б.11.



Беруний “Ҳиндистон” асарида энг қизиқарли ва муҳим этнографик маълумотларни келтирган. Жумладан, Наврӯз байрами (203 – 204-б.) ва Йаздигард эраси тушунтирилган. “Ҳиндистон”да Суғд оташпарастлари ҳақида фақат икки марта эслатилган: биринчи гал уларнинг космографик тасаввурлари қисқача баён қилинган (124 – 125-б.) ҳамда улардаги Синд ва Амударёнинг бошланиш ерлари ҳақидаги тасаввурлари чалкаш эканлиги таъкидланган (130-б.). Хоразм ва хоразмийлар ҳақида ажабланарли даражада жуда кам: фақатгина оғирлик ўлчами ҳақида қисқача хабар келтирилган (79-б.). Славянлар, тибетликлар ва хазарлар ҳақида шимол дарёларининг улар юртларидан ўтиши муносабати билан ёдга олинган (128-129-б.). Славянлардаги маййитнинг ёндирилиши ҳақида ёзар экан, (283-б.) бу воқеани Беруний «бизнинг замон»да деб эслаган.

Бундан ташқари, Берунийнинг Кобулнинг ҳокими Барҳатекин Тибет турки эканлиги ҳақидаги (207-б.) ҳамда Ҳиндистоннинг ғарбидаги тоғларда афғон қабилалари яшаганлигини эслатгани жуда муҳимдир (101 – 102-б.). Турклар ҳақидаги хабарлар: Сомонийлар даврида Ғазнада турклар ҳокимиятни қўлга олдилар (11-б.); мамлакатнинг шимолий қисми ва Кашмир дан шарқдаги баъзи ерлар Хотан ва Тибет туркларига тегишли (107-б.); улар оқимтир ва эчкисоқол (126-б.); Кобулнинг ҳокими, тибетлик турк Барҳатегин қисқа олди очик кўйлак, баланд қалпоқ ва этикдан иборат туркча кийимда, қуролланган ҳолда (359-б.); Ўғуз турклари чўкиб ўлган мурдасини тобутда дарёга соладилар ва унинг оёғига арқонни шундай боғлайдиларки, унинг учи сувга тушиб турсин. Чунки уларнинг эътиқодига кўра, шу арқон ёрдамида ўлганнинг жони қайта тирилиш учун кўтарилади (283-б.). Шунингдек, турклар иқтибосланган ҳинд манбаларида ҳам эслатилади⁹.

Беруний ҳар бир халқ ҳақида эҳтиёткорона, чуқур мулоҳаза юргизар эди. Унинг ҳар бир соҳадаги фикр доирасининг кенглиги, хулосаларининг пухталиги диққатни ўзига тортади. Ҳар бир сатрида холислик, ҳаққонийлик, бетарафлик мавжуд эди. Ана шунинг учун ҳам улуғ мутафаккирнинг ҳар бир асари каби унинг “Ҳиндистон” асари бу соҳага қизиқувчилар учун ўлмас обидадир. Беруний ўзининг бу бебаҳо асари билан ўз давридан жуда кўп замонлар ўзиб кетган.

Машҳур археолог ва этнограф С.П.Толстов уқтирганидек, “Унинг

⁹ Аҳмедов А., Ҳандамова М. Ҳиндистоннинг ёзилиш даври ва сабаблари. – Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. – Танланган асарлар. II жилд. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2022. – Б.31 – 32.



“Ҳиндистон тарихи” деган ажойиб асари муаллифнинг тасвир этилаётган ўлка тилини ва урф-одатларини, санскрит тилидаги тоят бой илмий адабиётни, Ҳиндистон географияси ва та рихини чуқур билишидан далолат бериши билан бирга, тарихий-этнографик монографиянинг ажойиб намунаси ҳамдирки, ўрта асрлар давомида бу борада ёзилган асарлар ичида унга тенг келадигани йўқ”¹⁰.

Таниқли берунийшунос олим А.Аҳмедовнинг ёзишича, “Лекин Беруний ҳиндларнинг урф-одатлари, турмуш тарзи, маросимлари ва уларнинг характерли жиҳатларини синчковлик билан, аниқ кузатганлиги кўп тарафдан кишини хайратга солади. Чунки унинг бу борадаги кузатишлари кўп жиҳатдан янги даврдаги европаликларнинг кузатишларига ўхшаб кетса ҳам, мулоҳазалари ўзининг объективлиги, инсонпарварлиги ва ҳаққонийлиги билан улардан катта фарқ килади”¹¹

Мазкур асар Ғарб ва Шарқ олимлари томонидан юксак баҳоланган. Таниқли шарқшунос олим В.В.Розен ёзадики: “Бу – ўз хассослиги билан ягона ёдгорлик бўлиб, на Шарқнинг ва на Ғарбнинг бутун қадимги ва ўрта асрлар адабиётида тенгги йўқдир”. Бу китобда Ҳиндистон халқлари тарихининг турли соҳалари – аниқ фанлар, адабиёт, фалсафа, элшунослик (этнография), демография, қонунлари ва урф-одатлари, дини, диний ривоятлари, ҳинд ёзувининг турлари, эътиқодлари ҳақида батафсил маълумот берилган.

Берунийнинг бу асарида ҳинд халқининг аниқ фанлардаги ютуғи, адабиёти, фалсафаси, табиий-географик манзараси ўзига хос этнографияси, урф-одатлари, диний ривоятлари ҳақида маълумотлар мавжуд. Аллома ушбу асари орқали мусулмон Шарқини ҳинд тарихи, адабиёт билан таништириб, ҳинд халқи учун катта илмий мерос қолдирди.

Демакки, буюк аллома Берунийнинг “Ҳиндистон” асари ўрта асрлар даврида ушбу мамлакат ҳақидаги энг қимматли ёзма манбалардан бири ҳисобланиб, ҳинд халқининг тарихи ва этнографиясига бағишланган ноёб асардир. Ушбу мухташам асар ўрта асрлар Ҳиндистон бўйича келтирилган барча (тарихий, этнографик, фалсафий, географик ва бошқа) маълумотлар Беруний томонидан ҳолисона ёртилган бўлиб, минг йиллар ўтган бўлса-да, ўз қимматини асло йўқотмаган¹².

¹⁰ Толстов С.П. Қадимги Хоразм цивилизациясини излаб. – Т.: “Янги аср авлоди”, 2014. – Б.314 – 315.

¹¹ Аҳмедов А., Ҳандамова М. Кўрсатилган асар. – Б.26

¹² Ҳандамова М. Ўрта асрларда Хоразм ва Ҳиндистон илмий муносабатлари (Берунийнинг “Ҳиндистон” асари мисолида). – Хоразм тарихи замонавий тадқиқотларда. – Тошкент – Урганч, 2019. – Б.310.

Ҳозиргача Берунийнинг ноёб этнографик манба ҳисобланган “Ҳиндистон” асари рус ва ўзбек тилларида “Танланган асарлар” туркумида 2 жилд бўлиб нашр этилди (1963, 1965, 2022). Бу асарларни тор соҳа олиму тадқиқотчилари яхши тушунишади, холос. Лекин, ўқувчилар, оддий китобхонлар бу асарнинг мазмунини етарлича билишмайди. Ҳаттоки, ҳозир А.Ирисовнинг “Беруний ва Ҳиндистон” (1963) номли рисоласини излаб топа олмаймиз ҳам.

Берунийнинг камровдор “Ҳиндистон” асари кутубхона ёки китоб дўконларида ҳам мавжуд эмас. Алоҳида жилдни ҳамма ҳам дўкондан сотиб олишга қурби етмайди. Шу боисдан ушбу асар шарҳига бағишланган турли туркум кичик илмий-оммабоп рисоалар нашр эттириш лозим. Ушбу муҳташам китоб тўлақонли мазмунини бир – икки рисола ёрдамида ёритиш ҳам жуда қийин, албатта. Бу асар бўйича этнографик йўналишда ҳам илмий – оммабоп рисоалар яратиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Берунийнинг “Ҳиндистон” асари рус тилида (Абу Райхан Бируни. Индия. Собр. соч. том II. Пер. А.Ю.Халидова, Ю.Завадовского. – Т.: Фан, 1963) ва ўзбек тилида (Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. Танланган асарлар. II жилд. А.Расулов, Ю.Ҳакимжонов, Ғ.Жалолов таржимаси, сўзбоши А.Ирисовники, масъул муҳаррирлар Ғ.Жалолов, Ю.Ҳакимжонов. – Т.: “Фан”, 1965) нашр этилган эди. Кейинги даврда бу асар яна ўзбек тилида қайта босилиб, илмий жамоатчилик ва китобхонларга ҳавола қилинди (Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. – Танланган асарлар. II жилд. Арабчадан А.Аҳмедов ва А.Расулов таржимаси. Сўзбоши, таржима, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифи А.Аҳмедов, М.Ҳандамова. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2022).

Берунийшунос олим А.Аҳмедовнинг ёзишича, Берунийнинг асарлари орасида “Ҳиндистон”га энг юқори ўринлардан бирини бериш мумкин. Муаллифнинг бутун инсоният тарихидаги энг машҳур олимлардан бири эканлиги кўп жиҳатдан ана шу асарга асосланади. Бу асар ислом дунёсида Ҳиндистон ҳақида ёзилган барча асарларни анча орқада қолдирибгина эмас, балки ўзининг бошланғич тамойиллари, услуби ва баёнига кўра Ўрта асрлар Шарқий адабиётидаги энг буюк ёдгорликлардан деб ҳисобланади. Араблар сиёсий ҳукмронлиги даврида ёки умуман ислом дунёсида, ёки унга туташ ерларда бирор мамлакатга, унинг халқи, динига бағишланган асарлар орасида Беруний “Ҳиндистон”и билан солиштирса бўладиган бирорта асар йўқ. Китоб муаллиф замонидаги Ҳиндистонда хинд маданияти, ижтимоий ва сиёсий ҳаёти ҳақидаги турли ва



муҳим хабарлар манбаидир: бу манба ҳиндшунослик адабиёти соҳасида ҳали ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ¹³.

Табиийки, бир мақолада “Ҳиндистон” асаридаги этнографик маълумотларни тўла тавсиф қилишнинг имкони йўқ, албатта. Ушбу китоб ниҳоятда этнографик маълумотларга бой бўлиб, уларни тўлақонли шархлаш учун туркум рисолалар яратиш талаб этилади. Ҳиндистон халқи этник тарихи ва этномаданиятини ёритиш учун ушбу асар энг муҳим манбалардан бири десак, асло муболаға бўлмас.

Демакки, жаҳон цивилизацияси равнақига ўзининг буюк илмий кашфиётлари билан салмоқли ҳисса қўшган, Ўрта Осиё биринчи Уйғониш (Ренессанс) даврининг етук намояндаси қомусий олим Абу Райҳон Берунийнинг “Ҳиндистон” асаридаги бой этнографик маълумотлар ҳиндларнинг тарихи ва этномаданиятини теранроқ ўрганиб, янада салмоқли ва тўлақонли илмий-тадқиқотлар яратишда энг қимматли ва ноёб манбалардан бири ҳисобланади.

Янги Ўзбекистонда ҳозирги миллий юксалиш даврида буюк алломанинг илмий асарларини чуқурроқ ва ҳолисона ўрганиш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. 2022 йил 25 августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Буюк мутафаккир ва қомусий олим Абу Райҳон Беруний таваллудининг 1050 йиллигини халқаро миқёсда кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарори қабул қилиниб, ЮНЕСКО шафелигида ўтказиш белгилаб берилди¹⁴.

ЮНЕСКО Ижроия Кенгашининг 211-сессиясида буюк аллома таваллудининг 1050 йиллиги 2022-2023 йилларда кенг нишонланиши бўйича қарор қабул қилинди. Бу масала Парижда бўлиб ўтадиган ЮНЕСКО Бош анжуманининг 41-сессиясида тасдиқланди. Айти вақтда ушбу юқори мақомдаги қарор ижросини рўёбга чиқариш мақсадида кўзда тутилган комплекс тадбирлар изчиллик билан амалга оширилмоқда.

REFERENCES

1. “Халқ сўзи”, 2022 йил 26 август.
2. Абу Райҳон Беруний. Танланган асарлар. 2-жилд (Ҳиндистон). Арабчадан А.Расулов, Ю.Ҳақимжонов, Ғ.Жалилов таржимаси. Сўзбоши ва изоҳлар А.Ирисовники. Масъул муҳаррир Ғ.Жалолов ва А.Ирисов. – Т.: “Фан”, 1965. – Б.158.

¹³ Аҳмедов А., Ҳандамова М. Кўрсатилган асар. – Б.38. 40.

¹⁴ “Халқ сўзи”, 2022 йил 26 август



3. Аҳмедов А., Ҳандамова М. Ҳиндистоннинг ёзилиш даври ва сабаблари. – Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. – Танланган асарлар. II жилд. Арабчадан А.Аҳмедов ва А.Расулов таржимаси. Сўзбоши, таржима, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифи А.Аҳмедов, М.Ҳандамова. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2022. – Б.5 – 40.
4. Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. 2-нашри. – Т.: “Ўқитувчи”, 2001. – Б.129 – 130.
5. Ирисов А. Беруний ва Ҳиндистон. – Т.: ЎзФА нашриёти, 1963. – Б.7.
6. Неру Дж. Открытие Индии. – М., 1965. – С.246 – 247.
7. Толстов С.П. Қадимги Хоразм цивилизациясини излаб. – Т.: “Янги аср авлоди”, 2014. – Б.314 – 315.
8. Тўраев Б. Абу Райхон Беруний. – Ўзбекистон алломалар юрти. – Т.: “Маънавият”, 2010. – Б.137.
9. Ҳандамова М. Ўрта асрларда Хоразм ва Ҳиндистон илмий муносабатлари (Берунийнинг “Ҳиндистон” асари мисолида). – Хоразм тарихи замонавий тадқиқотларда. – Тошкент – Урганч, 2019. – Б.310.



CONTENTS MUNDARIJA

47. Парпиева, Н. Т. (2022). НАТУРФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ АЛЬ-БЕРУНИ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 173-175.
48. Norqulov, D. T., Norqulov, S. D., & Umarova, F. S. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING "SAYDANA" ASARIDA TIBBIYOT VA DORIVOR O.,SIMLIKLAR HAQIDA. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 176-180.
49. Norqulov, S. D., Norqulov, D. T., & Umarova, F. A. (2022). JAMIYAT RIVOJINING FALSAFIY ONG BILAN ALOQADORLIGI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 181-183.
50. Otamuratov, S. (2022). ABU RAYXON BERUNIY VA MA'MUN AKADEMIYASI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 184-187.
51. Salaev, D. J. (2022). SHARQNING BUYUK QOMUSIY OLIMI AL-BERUNIY ASARLARIDA ADOLATLI DAVLAT VA FOZIL JAMIYAT MASALASI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 188-191.
52. Salomova, X. J. (2022). BUYUK MUTAFAKKIR MUHAMMAD IBN AHMAD AL-BERUNIYNING FAN TARAQQIYOTIDAGI BUYUK XIZMATLARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 192-194.
53. Nurbaeva, H. B., & O'rolov, M. (2022). MILLIY QADRIYATLAR HAR BIR MILLATNING O'TMISHI, BUGUNI VA KELAJAGI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 195-197.
54. Turaev, B. O. (2022). BERUNIY FALSAFASI O'ZBEKISTON OLIMLARI TALQINIDA. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 198-206.
55. Юлдошев, А. Э. (2022). ИССЛЕДОВАНИЕ ОБ РАСШИРЕНИЕ ИНТЕГРАЦИИ ПРЕДМЕТОВ ФИЗИКИ И ГЕОФИЗИКИ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 207-209.
56. Abdurahmanova, N. H. (2022). BERUNIY ASARLARI TALQINI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 210-212.
57. Yusupova, N. A. (2022). BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHISINING SHAXSIY-PEDAGOGIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH MODELI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 213-215.



CONTENTS MUNDARIJA

58. Алимова, С. Г. (2022). РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В ТРУДАХ АЛЬБЕРУНИ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 216-218.
59. Қиёсов, Ш. У. (2022). НАУЧНЫЙ ВКЛАД АЛЬ-БЕРУНИ В РАЗВИТИЕ МИРОВОЙ НАУКИ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 219-221.
60. Abdullayev, T. B. (2022). BILISH FALSAFASI TARAQQIYOTIDA AL-BERUNIYNING O'RNI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 222-224.
61. Akhmedov, J. S. (2022). VIEW OF THE KAMOLIDDIN BEKHZOD IN THE WORKS OF UZBEK FINE ART MASTERS. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 225-228.
62. Jumanova, D. (2022). BADIY USLUBNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 229-233.
63. Daminova, S. F. (2022). KICHIK YOSHDAGI BOLALARNING BADIY ADABIYOTGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISHDA OILA VA MAHALLANING O'RNI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 234-236.
64. Jabborova, G. T. (2022). TOSHKENT VILOYATI O'LKASHUNOSLIK MUZEYLARI FAOLIYATINING O'RGANILISHI (CHIRCHIQ O'LKASHUNOSLIK MUZEYI MISOLIDA). *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 237-240.
65. Iskandarova, N. X. (2022). ABU RAYHON BERUNIY QARASHLARIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MEHNATGA O'RGATISHNING MOHIYATI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 241-242.
66. Kushbakova, D. A. (2022). MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATI TILI VA USLUBINING O'RGANILISH MASALALARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 243-246.
67. Narmatova, M. T., & Jo'raev, J. J. (2022). ZAMONAVIY, YUKSAK INTELLEKTUAL SALOHİYATGA EGA KADRLAR JAMIYAT BARQAROR RIVOJLANISHINING KAFOLATI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 247-250.
68. Ko'baev, Q., & Mavlonov, B. (2022). AFSONALARNING BADIY TALQINI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 251-255.



CONTENTS MUNDARIJA

69. Qurbonov, M. D. (2022). MIRZO SALIMBEKNING RUS DAVLATI TARIXI HAQIDA QARASHLARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 256-263.
70. Allaberganov, O. A. (2022). XORAZM VOHASIDAGI IBTIDOIY JAMOA TUZUMI DAVRI YODGORLIKLARINING ARXEOLOGIK JIHATDAN O'RGANILISH TARIXI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 264-268.
71. Abilov, O. M. (2022). MILLIY G'OYA, MAFKURA VA QADRIYATLAR. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 269-273.
72. Mahammatov, A., & Ergashev, A. (2022). O'RTA MAKTABLARDA ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS JIHALARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 274-276.
73. Жураев, М. Р. (2022). ИЗУЧЕНИЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ОБЪЕКТА МИНГУРЮКА В ТАШКЕНТЕ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 277-279.
74. Iskandarov, Sh. A. (2022). MARKAZIY OSIYO ARABLAR ETNOMADANIY IDENTIKLIGINING XO'JALIK AN'ANALARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 280-283.
75. Kubaev, K. U., & Sharifov, J. G. (2022). TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TALQIN. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 284-289.
76. Asqarova, N. A., & Shavkatova, I. S. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING SAYDANA ASARI-DORIVOR O'SIMLIKLAR XAZINASI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 290-296.
77. Babayarova, N. D. (2022). BERUNIYNING ILM YO'LI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 297-300.
78. Alikulova, D. Y., & Abdullayeva, B. X. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING TIBBIYOTGA QO'SHGAN HISSASI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 301-302.
79. Bo'riev, I. S. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING GENETIKAGA OID QARASHLARI HAQIDA. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 303-309.
80. Mamatqulova, I. E., & Rasulova, Z. Q. (2022). DORIVOR TIRNOQGUL (SALENDULA OFFICINALIS) O'SIMLIGINING GENETIK TUZILISHI HAMDA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 310-312.



CONTENTS MUNDARIJA

81. Dustova, G. K. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING "SAYDANA" ASARINING XUSUSIYATLARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science* , 3(1), 313-314.
82. Sayfutdinova, Z. A., & Kurbonova, Z. C. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING JIGAR KASALLIKLARINI DAVOLASHDAGI MASLAXATLARINING ZAMONAVIY TALQINI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 315-316.
83. Kurbonova, Z. C., Nuriddinova, N. F., & Tairova, G. B. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING TIBBIYOTGA QO'SHGAN HISSASINI O'RGANISH. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 317-319.
84. Tairova, G. B., Kurbonova, Z. C., & Nuriddinova, N. F. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING JIGAR KASALLIKLARI TO'G'RISIDAGI FIKRLARINI TADQIQ QILISH. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 320-322.
85. Ne'matova, M., & Aslanova, M. D. (2022). ABU RAYHON BERUNIY HIKMATLARINING TIBBIYOTDAGI O'RNI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 323-326.
86. Nishonov, A. A. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING TIBBIYOTGA QO'SHGAN HISSASI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 327-328.
87. Rahmanov, T. O., & Muxammadiyeva, M. M. (2022). ABU RAYXON BERUNIYNING XOZIRGI DAVRGACHA TUTGAN O'RNI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 329-330.
88. Sherqo'ziyeva, G. F., Boysariyeva, M., & O'rolova, O. (2022). BERUNIYNING TIBBIYOTDAGI ZAMONDOSHI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 331-334.
89. Sobirjonov, A. Z. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING «SAYDANA» ASARINI FARATSEVTIKADA TUTGAN O'RNI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 335-339.
90. Farhodjonov, O. U. (2022). XORAZMLIK BERUNIY VA TIBBIYOT. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 340-347.
91. Xudaykulova, G. K., Abdurashitova, S. A., & Muyassarova, M. M. (2022). ABU RAYHON MUHAMMAD IBN AHMAD BERUNIY O'RTA ASRLARNING BUYUK QOMUSIY OLIMI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science* , 3(1), 348-350.



CONTENTS MUNDARIJA

92. Xudaykulova, G. K., & Djurayeva, N. K. (2022). MUTAFAKKIR OLIM ABU RAYHON BERUNIYNING ILMIY MADANIY MEROSNING AHAMIYATI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 351-352.
93. Zaynutdinova, D. L., & Babadjanova, S. A. (2022). ABU RAYHON BERUNIY – QOMUSIY ALLOMA. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 353-355.
94. Askarova, N. A., & Xalbaeva, D. U. (2022). ABU RAYHON BERUNIY – BUYUK QOMUSIY OLIM. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 356-359.
95. Boboyeva, Z. N. (2022). ABU RAYXON BERUNIY ASARLARINING TIBBIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 360-361.
96. Asqarova, N. A., & Boymurodova, X. (2022). ABU RAYHON BERUNIYNING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK QARASHLARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 362-365.
97. Ne'matova, N. O., Almatova, U. A., & Rustamov, T. G. (2022). ABU RAYHON BERUNIY – O'RTA ASRNING BUYUK QOMUSIY OLIMI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 366-368.
98. Ниёзова, Н., & Худайкулова, Н. (2022). СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЯ КНИГА АБУ РАЙХАН БЕРУНИЙ «МИНЕРОЛОГИЯ» («КИТАБ АЛ-ДЖАМАХИР ФИ МА'РИФАТ АЛДЖАВАХИР»). *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 369-370.
99. Олимжонова, Ф. А., & Кушматова, Д. Э. (2022). ВКЛАД ВЕЛИКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ ДРЕВНОСТИ, ОСОБЕННОСТИ АБУ РАЙХАНА БЕРУНИ В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 371-372.
100. Olimjonova, F. O., & Kushmatova, D. E. (2022). AL-BIRUNI'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF MEDICAL SCIENCE IN UZBEKISTAN. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 373-374.
101. Salomova, F. I., Sharipova, S. A., & O'rolova, O. (2022). ABU ALI IBN SINONING VA ABU RAYHON BERUNIYNING ILMIY MEROSI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 375-377.
102. Махсумов, Ш. М., Зайцева, О. А., & Мамажонова, М. А. (2022). ЗНАЧЕНИЕ АБУ РАЙХАН БЕРУНИ В РАЗВИТИИ ФАРМАКОГНОЗИИ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 378-380.



CONTENTS MUNDARIJA

103. Sherqo'zieva, G. F., & Karimov, K. B. (2022). ABU ALI IBN SINONING DORISHUNOSLIKKA QO'SHGAN XISSASI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 381-384.
104. Sherqo'ziyeva, G. F., Egamberdiyeva, Z. Z., & Bahridinova, M. N. (2022). IKKI BUYUK DORISHUNOS ALLOMALAR. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 385-387.
105. Eshquvatova, G. O. (2022). ABU RAYHON BERUNIY IJODINING TIBBIYOTDAGI O'RNI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 388-390.
106. Raxmonov, A. A. (2022). VIII-IX ASRLARDA ISLOM IQTISODIYOTI NAZARIY-FALSAFIY ASOSLARINING SHAKLLANISHI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 391-394.
107. Chaldibayev, I. (2022). SHAYBONIYLAR DAVRIDA SIYOSIY TARIXI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 395-398.
108. Бўриев, О., Искандаров Ш. & Хўжаёров, А. (2022). АБУ РАЙХОН БЕРУНИЙНИНГ “ҲИНДИСТОН” АСАРИ НОЁБ ЭТНОГРАФИК МАНБА СИФАТИДА. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 399-411.
109. Утаев, Ф. Ф. (2022). АЖДОДЛАРИМИЗ ТАФАККУРИ ВА БУЮК ДАҲОСИ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 412-415.
110. Тураев, Б. О. (2022). БЕРУНИЙ ФАЛСАФАСИ ЎЗБЕКИСТОН ОЛИМЛАРИ ТАЛҚИНИДА. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 416-426.
111. Султанов, О. С. (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ МАЪСУЛИЯТИНИ ОШИРИШНИНГ АСОСИЙ ОМИЛЛАРИ ВА ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 427-434.
112. То'xtayeva, S. G'. (2022). ABU RAYXON BERUNIYNING FARZAND TARBIYASI HAQIDAGI QARASHLARI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 435-436.
113. Yovqacharova, M. (2022). OILADA FARZAND TARBIYASIDA ABU RAYXON BERUNIY ASARLARINING O'RNI. *The significance of the scientific, cultural heritage of Abu Rayhon Beruni and its role in the development of science*, 3(1), 437-439.

